

Csokonai II. Rokokó, klasszicizmus, népiesség

„Nincs azokban [az anakreóni dalokban] semmi fajtalanság, részegítő és lázadó indulat, vastag, baromi gyönyörködés: hanem csak nyájas enyelgés, rendkívül való vidámság, lomhaság nélkül való élvezékenyülés, könnyű és szabad epicureizmus. Az Anakreon világában csak a jelenvaló szépet, jót, gyönyörűt keresi az emberi lélek, a fősვნისგან, nagyravágyástól, haszontalan aggodalmaktól üres lévén érzi, hogy jó az élet, és a halált is csak úgy nézi, mint az örömmek és meglegedésnek utolsó pontját, melyen meg kell nyugodni. Horatius is követte őt ebbe; mert ő is a gyönyörűségek közé mindég szépmódjával beriszi a halált, a koporsót, a másvilágot. Élünk vidámon és minél kevesebb gonddal, mert egyszer meghalunk; ez a régi lyricusok philosophiája; ha pedig élnünk és örülnünk kell, hagyjunk élni és örülni másokat is, ez az egész emberiség philosophiája. Vajha minden fősვნისnek, minden nagyravágyónak, minden bujálkodónak beléolvashatnám a szívébe ezt a kurta philosophiát! hány rettenetes bűnnek a csíráját sütném el általa, óh jó theoriájú, gonosz praxisú halandók! a ti kebleteketben.” (Csokonai, Jegyzések és értékelések az anakreóni dalokhoz)

- Milyen kapcsolatot hangsúlyoz a szöveg a halál és az élet örömei között? Milyen feltételezés olvasható ki a szövegből a halál utáni létet illetően?
- Miben határozza meg Csokonai az új – a felvilágosodott – líra erkölcsbölcséleti újdonságát az antik lírikusok filozófiájához képest?
- A felvilágosodás horizontjáról tekintve, annak nézőpontjából nézve milyen, Anakreónnál később élt görög bölcselő álláspontját olvassa bele költőnk Anakreón lírájába?
- A boldogságfilozófiának milyen társadalmi jelentést kölcsönöz Csokonai? Milyen, társadalmi rétegekkel is azonosítható tulajdonságokkal, illetve embertípusokkal állítja szembe a maga „kurta philosophiáját”?
- A „kurta philosophia” már nem a pályakezdő, emberi-költői programját frissen megalkotó költő szövege. Mi bizonyítja, hogy Csokonai már nem osztozik maradéktalanul a felvilágosodás első periódusának optimizmusában, hogy – például Rousseau-hoz hasonlóan – hasadást lát elmélet és gyakorlat, belátás és cselekvés között?

Négy boldog dal

A) A szamóca

A SZAMÓCA

Illatja Rozmarinnak,
Mézíze a fügének,
És a Rukerc pirossa
Szájunknak és szemünknek
S orrunknak is mi kellő?

Hát még ha egyesülnek
E kedves érzések? –
Ímé, az ért Cseresznye
Melly édes és pirossa?
A Sárgadinnye szaga
Nárdus, s az íze nektár:
A Rózsa színe bíbor,
S illatja finom ámbra.

De Rozmarinnal együtt
A kis Rukerc, Fügecske,

Cseresznye, Sárgadinnye
És Rózsa öszveséggel
Van elvegyítve a szép
Szamóca bíborában. –
Szép színe drágalatos,
Mézíze száját enyhít,
S illatja a velőkre
Mint egy *Nepente*, felhat.

Kedves Szamóca! téged
Én - én az Isteneknek
S az Istenasszonyoknak
Tennélek asztalára.
Sőt csak beszélni tudnál,
És csókot adni, mindjárt
Hasonlatos lehetnél
A LILLA ajkakához.

- Az érzékek költője itt három érzékterületre, érzékszervre koncentrált. Melyek ezek?
- A négy versszak egyetlen bonyolító, összegző fokozás. Nézzétek meg, milyen érzékszervi benyomások jelennek meg az egyes szakaszokban!

- Első szakasz:

- Rozmarin:
- Füge:
- Rukerc (százszorszépnek is nevezett, piros kis gömbölyű virág):

- Második szakasz:

- 1) Cseresznye:
- 2) Sárgadinnye:
- 3) Rózsa:

Miben különbözik a második szakasz növényeinek jellemzése az első szakaszétól?

- Harmadik szakasz:

Mi jellemzi a harmadik szakasz egyetlen növényének, a szamócának jellemzését a megelőző jellemzésekhez képest?

- Negyedik szakasz:

Miben hasonlít Lilla ajaka a szamócahoz, s milyen két többlet jellemzi még ahhoz képest is?

- c) A vers retorikai játékát próbáljátok meg matematikai képlettel (képletekkel) leírni! Alkalmazzatok zárójeleket is, melyekben például az egyes növények érzékszervi összetevői szerepelhetnek!

Szamóca =

- B) Az alvó Lillára

AZ ALVÓ LILLÁRA

Ti hűvösös szellőcskék,
Fuvalljatok, de gyengén,
Lassan lehempelyegve
Buzogjatok folyócskák,
Ti jószagú virágok,
Lehelljétek nepentét.
Csitt! Pásztorok, leánykák,
Ezen berekbe nyugszik
Elszenderedve Lillám.

- a) Emeljétek ki a vers összes kicsinyítő képzős szavát!
- b) A kicsinyítő képzőn kívül mely szavak alapjelentése vagy másfajta képzője tartalmaz tompító, kicsinyítő vagy gyengítő-lágyító jelentéselemet? Soroljátok az értelmezett példákat!
- c) Milyen mással- és milyen magánhangzók dominanciája, szokatlanul sűrű előfordulása járul hozzá a lágyság, csendesség, gyengédség érzéki-hangzásbeli benyomásának megteremtéséhez? Soroljátok és indokoljátok a példákat!
- d) A kicsinyítő, lágyító, tompító elemek azon túl, hogy hozzájárulnak a vers rokokó jellegéhez, milyen, a vers alapját képező emberi gesztus, a versben is szereplő felszólítás nyelvi kifejezőeszközei?
- e) A szokásosnál több vagy kevesebb spondeusz került e vers jambusai közé, negyedfeles jambusi soraiba? Vajon miért?

- C) A boldogság

A BÓLDOGSÁG

Most jázminos lugasban,
E nyári hűvös estvén,
LILLÁMMAL ülök együtt:
LILLÁM velem danolgat
És csókolódva tréfál,
Míg barna szép hajával
Zefír susogva játszik.
Itt egygy üveg borocskát
A zöld gyepágyra tettem

És gyenge rózsaszállal
Száját be is csináltam,
Amott *Anákreonnak*
Kellő danáji vannak
Kaskámba friss eperrel.

Egy öszveséggel illy sok
Gyönyörűt, becsest ki látott?
S ki boldogabb VITÉZNÉL?

- a) Milyen kellemes érzékszervi benyomásokat halmoz fel a vers? Lehetőleg az összeset soroljátok föl!

Látvány:

Hang:

Hőérzékelés:

Íz:

(+1) kulturális örömforrás:

- b) Mi minden emeli ki az érzékszervi benyomások jelenidejűségét, illetve egyidejűségét? Milyen szavak utalnak a jelenre, illetve az egyidejűségre?
- c) A vers múlt idejű igéi hogyan s miért értelmezhetők jelenre vonatkozóakként? Min van a hangsúly: a cselekvés múlt idején vagy jelenbéli eredményén?
- d) A vers hangzásvilága milyen eszközökkel segíti elő a kellemesség érzetét, hol, mely szavaknál érzékelhetünk valamiféle hangfestést, hangszimbolikát?
- e) Milyen magyarázatokat fűzhetünk az örömforrások ezen valószínűtlen halmozásához, egyidejűsítéséhez, az élvezetek, a boldogságélmény efféle érzéki felfokozásához, sűrítéséhez?

C) Tartózkodó kérelem

TARTÓZKODÓ KÉRELEM

A hatalmas szerelemnek
Megemésztő tüze bánt.
Te lehetsz írja sebemnek,
Gyönyörű kis *Tulipánt!*

Szemeid szép ragyogása
Eleven hajnali tűz,
Ajakid harmatozása
Sok ezer gondot elűz.

Teljesítsd angyali szókkal,
Szeretőd amire kért:
Ezer ambrózia csókkal
Fizetek válaszóért.

- a) Milyen hétköznapi beszédfajtákra vezethető vissza a *Tartózkodó kérelem*?
- b) Mutassátok be a verset mint párhuzamok és ellentétek rendszerét, amelyben egyúttal valamiféle játékos és táncszerű kérdés–válasz, lépés–válaszlépés logika is érvényesül!

ellentétek		
	Hatalmas (szerelem)	
	Megemésztő tűz, seb	Harmat, ír
párhuzamok		

- c) Vizsgáljátok meg a versben a (nyelvtani) személy váltogatását s ennek összefüggését a szerkezettel!

1. vsz.:

2. vsz.:

3. vsz.:

Összefüggése a szerkezettel:

- d) Emeljétek ki a vers gáláns-finomkodó gesztusait, kifejezéseit (pl. körülírás egyenes megnevezés helyett)!
- e) Értelmeztétek az utolsó sorok mitológiai utalása alapján, hogy milyen alkut is ajánl a „kérelmező”? Mit ígér a csókért cserébe?

Anakreontika, paródia, népiesség: *Szerelemdal a csikóbőrös kulacsához*

- Ha csupán a vers címét olvassuk, milyen rokonságot sejtethetünk máris a szöveg és az anakreóni dalok tematikája, műfaja és hangvétele között?
- Mit jelezhet az, hogy valaki szerelemdalát egy csikóbőrös kulacshoz címezi? Milyen beszélőt, milyen életállapotot feltételeztek ennek a címben körvonalazott beszédhelyzetnek az alapján?
- A *Szerelemdal* alighanem egy Christian Ewald Kleist nevű német költő anakreóni dalának alapos átköltése. (A kötetet még 1792-ben kapta Csokonai Kazinczytól, de a maga költeményét valószínűleg csak 1802-ben készítette el. A német eredeti csak kilenc versszak, míg a magyar vers húsz szakaszra rúg.) A német dal címe *Szerelemdal a borospalackhoz* (*Liebeslied an die Weinflasche*). Már a két cím összevetése milyen irányú változtatást sejtet?

Drága kincsem, galambocskám,
Csikóbőrös kulacsocskám!
Érted halok, érted élek,
Száz leányért nem cseréllek.

Mikor hideg szelek vagynak,
Elveszed mérgét a fagynak;
És mikor a hév nyár lankaszt,
Nékem te megfrissítéd azt.

De jaj, engem ide-tova
Elvisz a Szent Mihály lova,
Szerelmed megemészte végre,
És te maradsz özvegységre.

Megvidító orcácskád,
Csókra termett kerek szádat
Ha a számhoz szoríthatom,
Zsuzsiét nem csókolgatom.

Óh, ha téged nem láthatlak,
Be óhajtlak, be siratlak!
S ha képed kezembe akad,
Szememből örömkönny fakad.

Keserves sors! adjatok bort!
Lakjuk el előre a tort;
Ami menne más kutyába,
Jobb, megy a magunk torkába.

Óh, hogy kótog a kebeled,
Melyben szívemet viseled!
Óh, milyen szép az ajakad
S arany láncra méltó nyakad!

Téged hordozlak útamban,
Téged öllelek ágyamban;
És valahányszor felkelek,
Szerelmedről énekelek.

Akadtam még egy bankóra,
Kit szántam szemborítóra:
De vakságtól ki már nem fél,
Minek annak a szemfedél?

Karcsú derekadon a váll
Halhøj nélkül is szépen áll;
Nem úgy ám, mint a Manció,
Vagy a majd megmondám kié.

Együtt be sokszor feküdtünk,
Bár soha meg nem esküdtünk!
Az éjjel is, csak megintsem,
Együtt hálunk úgy, kincsem?

Kincsem, violám, rubintom!
Itt az utolsó forintom:
Érted adom ezt is, tubám!
Csak szádhoz érhesen a szám.

Szép a hajad szép szála is,
Ha kis csikó hordozta is,
Nem akasztott ember haja,
Mint a Trézi rőt vuklija.

Óh, ha szívünk szerelmének
Kis zálogi születnének
S ott ülnének hosszú sorral
A kuckóban, tele borral!

Óh, csókollak, óh, öllelek!
Míg moccanok, míg lehellek:
Tested tegyék holttestemhez
És ezt az írást fejemhez:

Édes a te danolásod,
Jérce-forma kotyogásod:
Kittykottyod innepi ének
Bús szívemnek, szegénykének.

Bárcsak a feleségemmel
Téged cserélhetnék fel,
Hogy fiakat, leányokat
Szűlnél, apró kulacsokat:

"Útas, köszönj rám egy pint bort:
Itt látsz nyúgodni egy jámbort,
Kedves élete-párjával,
Csikóbőrös kulacsával!"

Ha bánatom közlöm véled,
Egy szódra lelkem megéled;
Ha jókedvem csucsorodik,
Általad megszaporodik.

Zsanám meg kulacská válna,
Borral mindég színig állna.
Az ő bőre úgyis csikó,
Beléférne négy-öt akó.

- Mi a vers kommunikációs alapötlete? Ki a beszélő és ki a megszólított?
- Keressétek ki a versből, és jelöljétek különböző módon a becéző-bókoló megszólításokat és a szerelmi vallomásokat, illetve a cím variációs formában való megismétlését is tartalmazó, összefoglaló jellegű szakaszt! Milyen tagolják ezek a szöveget?
- A szerepjáték két kiegészítő ötlettől lesz különösen mulatságos. Mik ezek az ötletek? Milyen összevetéseket és milyen alapon hajt végre a beszélő?
- A vers népies ízei a népies kifejezéseken, fordulatokon kívül két népköltészeti vagy közköltészeti műfajból, a *rangsorvitató vers*ből („Ki a jobb, ki a szebb?”) és az *asszonycsúfoló*ból fakadnak. Hozzatok két-három példát e műfajok hatására a versből!